

УДК 316.663

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psych-2022-1.01>

Анатолій АНЦИБОР

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та гуманітарних наук,

Комуніальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

ulis33@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0592-6297

РОЛЬ ВОЛЬОВОГО ЗУСИЛЛЯ ТА УСТАНОВКИ НА ПЕРЕМОГУ В ПРОЦЕСІ ПОДОЛАННЯ АУТСАЙДЕРСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. Стаття відображає закономірну зміну аутсайдерських установок у людини під впливом суспільного життя в період воєнного стану, що часто потребує неабиякого напруження фізичних та моральних сил, а в часи здобутків на політичному, дипломатичному і особливо під час успішних бойових дій викликає велике піднесення, справжній спалах віри в силу українського народу, його незламність. Проведено опитування за діагностикою за діагностикою спрямованості на постстресове відновлення та за опитувальником сенсу життя. Показано, що суспільний підйом може сприяти піднесенню людини з аутсайдерськими настроями, кардинальній заміні її установок на пасивність, самотність та соціальну ексклюзію.

Ключові слова: аутсайдерська установка, постстресове відновлення, сенс життя, соціальна ексклюзія.

Anatoliy ANTSIBOR

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Philology and Humanities,

Public Higher Educational Establishment «Vinnytsia Academy of Continuing Education»

ulis33@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0592-6297

THE ROLE OF WILL EFFORT AND ATTITUDE FOR WINNING IN THE PROCESS OF OVERCOMING OUTSIDER PSYCHOLOGY

Abstract. The article reflects the natural change of outsider attitudes in a person under the influence of social life during martial law, which often requires considerable physical and moral effort, and in times of political, diplomatic and especially during successful hostilities, causes great elation, a real outbreak of faith. by virtue of the Ukrainian people, its inviolability. A survey on diagnostics on the diagnosis of focus on post-stress recovery and the questionnaire on the meaning of life was conducted. It is shown that social uplift can help elevate a person with outsider sentiments, radically change his attitudes to passivity, loneliness and social exclusion.

Key words: outsider attitude, post-stress recovery, meaning of life, social exclusion.

Постановка проблеми. Ситуація на фронтах російсько-української війни складається так, що навіть у часи важких випробувань, фізичних і моральних травм мирних та військових людей з кожним днем посилюється віра у перемогу над агресором. Цьому сприяють успіхи ЗСУ на фронті, успішна волонтерська діяльність та нечуване до цього часу почуття єдності зі своїм народом, формування та гартування нації. Все це обумовлює потребу в неабиякому напруженні фізичних та моральних сил, а в часи здобутків на політичному, дипломатичному і особливо під час успішних бойових дій викликає велике піднесення, справжній спалах

віри в силу українського народу, його незламність. Саме це може сприяти позитивним змінам у свідомості людини з аутсайдерськими настроями, кардинальній заміні її установок на пасивність, самотність та соціальну ексклюзію.

Мета статті – показати, як віра в перемогу, якою живе суспільство, може дати натхнення для окремої людини-аутсайдера та можливість розвивати діяльність для перемоги та її наближення у кожний сприятливий момент часу. Докладання зусиль, послідовні дії в цій справі роблять її такою, що змінює не лише спосіб життя, а й погляди на нього в бік активності та діяльності задля високої мети.

Методи дослідження полягають у застосуванні психологічних підходів та методик, що підтверджують позитивний вплив спільноти на окремого індивіда у часи особливо напруженої громадської діяльності заради перемоги над ворогом у часи військової загрози.

Аналіз джерел та останніх досліджень. У соціологічних дослідженнях визнається, що подібні до описаних чинники утворюватимуть систему параметрів, які в результаті дії механізмів соціального впливу можуть поширюватися на широкі верстви населення та змінювати політичні вектори держав, їх стратифікацію та впливати на поглиблення соціального відчуження, зміну соціальних систем та конфігурацій, провокувати суттєві соціальні зміни (Е. Гідденс, Н. Луман, К. Маркс, М. Вебер, П. Штомпка), поглиблювати соціальну аномію, почуття перебування поза процесом, в стані самотності, зневіри у власні сили (Данчева О.В., Корчагіна С.Г., Покрас М.Л., Швалб Ю.М.), психологічних наслідків знехтування з боку як окремих індивідів, так і суспільства (Абраменкова В.В., Абульханова К.А., Амбраумова А.Г., Козлов А. А., Тощенко Ж.Т.), почуття відторгнення внаслідок соціального виключення, відсунення за межі соціуму (П. Абрахамсон, Ч. Гор, Дж. Девіс, В. Джадд, Н. Кабір, Р. Кастель, Р. Ленуар, Р. Лістер, С. Паугам, Р. Рендольф, Х. Сільвер, А. Турейн). Проте складається враження, що ці дослідники проводять радше аналіз складових аутсайдерства та відображають їх, а не сам феномен.

У соціально-психологічних розвідках такого типу ставиться за мету розкриття сутності феномена складових аутсайдерства як результатів соціальної ексклюзії, можна сказати, «відкинутості», інтерпретації, при якій видно, що цих людей залишив на однині зі своїми проблемами соціум, витіснив їх поза свої межі (Р. Аткинсон, Р. Діменштейн, Г. Ендрюайт, Р. Левітас, Е. Марльє, Л. Уїлсон, Е. Фелпс), ґрунтовний опис станів незадіяності та диференціація їх з подібними соціально-психологічними феноменами розглянуто в роботах таких дослідників, як М. Астojанц, Ф. Бородкін, М. Єфлова, І. Ларінова, Н. Ловцова, Л. Корель, Д. Мохов, Н. Тихонова, Ш. Рамон, П. Романов, І. Россіхіна, Л. Солдатова, В. Шмідт, В. Ярська. Більш конкретно, розкриваючи причинно-наслідковий хід соціального відчуження, відображено

феномен узгодженої дії чинників аутсайдерства в роботах таких вітчизняних дослідників, як О. Давидюк, Г. Ліхоносова, О. Макарова, С. Оксамитна, О. Рєвнінцева, Н. Толстих, В. Хмелько та ін. Приємно відмітити, що у вітчизняній літературі приділяється увага не лише опису проблематики соціального аутсайдерства, а й зворотного явища, яке інтерпретується як процес соціального включення, включаючи соціальну освіту (С. Бабенко, О. Балакірєва, В. Дмитрук, Р. Жиленко, В. Звонар, Н. Ільченко, Е. Лібанова, Ю. Савельєв).

Проте ще немає досліджень, в яких би відображалось положення аутсайдера в державі, в якій іде війна, та внаслідок загальнонаціонального піднесення, успішних дій на фронті йому б передавалися позитивні державницькі емоції, оптимістичне бачення дійсності, що б провокувало його потяг до соціального включення. Гіпотеза статті полягає в тому, що переможний поступ держави має позитивний вплив на процес активізації громадського життя, вироблення дієвих установок та нового бачення світу й свого місця в ньому. Аутсайдерська сутність людини в такому разі змінюється на установки активності, напруження фізичних та моральних сил і готовність до боротьби.

Виклад основного матеріалу. У перші дні війни група українських людей-безхатченків заявила місцевій поліції, що вони готові збирати пляшки, робити з них коктейлі Молотова й палити російські танки. Цей вчинок був настільки неочікуваним саме від цієї групи людей, що багато відомих журналістів були вражені, розповідали світові про приклад української мужності навіть з боку людей, що вели образ життя безхатченків, їхній патріотизм, готовність до захисту своєї Вітчизни, активну громадянську позицію, що дало можливість журналістам зробити висновок про неможливість перемогти такий народ.

Для вирішення питання констатації змін внутрішнього душевного стану були використані методики, такі як діагностика спрямованості на постстресове відновлення, шкала задоволеності життям (Satisfaction with Life Scale, SWLS 1985) та опитувальник сенсу життя (The Meaning in Life Questionnaire, MLQ 2006), що дають можливість людині-респонденту трохи відволіктися від буденної тематики, зупинитися та подумати над напрямком власного життя,

його інтенсивністю та успішністю. Якщо показники заповнення шкал вищі за середні, то загальний напрямок післястресового відновлення можна вважати задовільним.

Опитувальник сенсу життя дає можливість проаналізувати останнє з точки зору двох параметрів: наявності сенсу (чи вважає людина, що її життя має сенс) та його пошуків (наскільки має місце мотивація цей сенс шукати, а значить, змінювати установки на пасивність більш активними та дієвими, аж до зміни самого уявлення про світобачення взагалі, що може означати певний відхід від соціальної ексклюзії). Зазначимо «загальну конфігурацію» та певний вираз від поєднання двох опитувальників.

2.5 Діагностика спрямованості на постстресове відновлення. Шкала задоволеності життям (Satisfaction with Life Scale, SWLS 1985).

Шкала створена для вимірювання загальної когнітивної оцінки людиною задоволення власним життям. Досліджуваний зазначає, наскільки він згоден або не згоден із кожним із п'яти пунктів методики, використовуючи для цього 7-бальну шкалу (де 7 – цілком згоден і 1 – абсолютно не згоден). Нижче подано п'ять тверджень, з якими Ви можете погодитись чи не погодитись. Використовуючи 7-бальну шкалу, визначте, наскільки Ви згодні із кожним із запропонованих тверджень. Намагайтесь бути максимально щирим, пам'ятайте, що правильних і неправильних оцінок тут не існує. 7 – цілком згоден 6 – згоден 5 – частково згоден 4 – складно відповісти 3 – частково не згоден 2 – не згоден 1 – абсолютно не згоден.

Текст опитувальника:

____ 1. Моє життя майже ідеальне ____ 2. Умови мого життя чудові ____ 3. Я задоволений своїм життям ____ 4. Нині я отримав від життя все, що хотів ____ 5. Якби я міг прожити своє життя заново, я не змінив би майже нічого.

Опитувальник (The Meaning in Life Questionnaire, MLQ 2006) спрямований на визначення двох вимірів сенсу життя: наявність сенсу (чи вважає людина, що її життя має сенс) та пошук сенсу (наскільки людина мотивована на розуміння сенсу свого життя). Досліджувані оцінюють кожне із запропонованих 10 тверджень за аналогічною шкалою. На думку авторів методики, сенс життя є потенційним посередником між релігійністю та психологічним здоров'ям, які визначають загальне

задоволення життям разом із оптимізмом та адекватною самооцінкою. Натепер ця методика застосовується у логотерапії та роботі із психотравмою, адже посттравматичне відновлення полягає у пошуку нового сенсу життя.

____ 1. Я розумію, сенс мого життя ____ 2. Я шукаю щось, що робить моє життя змістовним ____ 3. Я завжди намагаюсь досягти своїх життєвих цілей ____ 4. Моє життя має чітко визначену мету ____ 5. Я чітко розумію мету свого життя ____ 6. Я отримую задоволення від досягнення своїх життєвих цілей ____ 7. Я завжди шукаю те, що робить моє життя значущим ____ 8. Я шукаю своє життєве покликання ____ 9. Моє життя не має чіткої мети ____ 10. Я шукаю сенс свого життя.

Новий підхід до проблеми полягає в поєднанні цих двох методик в одному дослідженні. Перша методика свідчить, що в свідомості людини відбувається радше позитивний процес, який знаменується створенням нових ставлень до соціального світу навколо, а також нових інтерпретацій буденщини, що завершується процесом формування нових установок, більш реалістичних та дієвих.

Додавання другої методики стосовно сенсу життя та поєднання її з першою служить логічним продовженням, адже показує, що життя людини стає більш осмисленим, тому що з'являються нові цілі та значення, уточнюються уявлення про життєве покликання та нові сенсові утворення. Поєднання цих двох методик, хоча й містить деякі когнітивні труднощі, показує динаміку впливу подій на людей-аутсайдерів, особливо коли останні містять позитив та вимагають напруження духовних сил.

У ході дослідження виникла проблема: яким чином опитати респондентів, щоб вони були виключно аутсайдерами й дали відповіді, саме представляючи цю категорію населення і ніяку іншу. Для цього в ході опитування звертались до людей, що раніше давали глибинне інтерв'ю, розповідаючи про основні етапи свого життя. Раніше, в ході дослідження, було відібрано 20 респондентів, які не заперечували свого аутсайдерського світобачення, в них було взято глибинне інтерв'ю, яке потім було записане та проаналізоване. Таким чином, за допомогою глибинного опитування виявлялися та описувалися аутсайдерські риси, наявні саме в цих респондентів.

Мабуть, тут потрібно дати інформацію про саме глибинне опитування та про підходи, якими користувалися дослідники під час роботи. Складаючи гайд-інтерв'ю, було враховано позицію, згідно з якою в кожному випадку повинен бути творчий підхід до справи. Коли ми бачимо перед собою людину-аутсайдера, відібрану за усіма доступними критеріями, ми відмічаємо, що перший етап відбору вже пройшли й виконана підготовча робота.

Усвідомлюючи важливість психологічних параметрів модератора, в ролі якого часто виступає практичний психолог, більшість дослідників процесу звертають увагу на його чисто діалогічні риси. Дослідник Шевченко Н.Ф. наполягає на таких його властивостях, як дохідливість, ясність, зрозумілість, гарне чуття мови та наявність стійких мовних інтуїцій [11, с. 38–69].

Називаються такі дискурсивні уміння та навички: зрозумілість, веломовність, семантична насиченість, ритмічність, впливовість [2, с. 100–135]. Наголошується на тому, що супутниками практичного психолога в процесі спілкування повинні бути: доступність, довільність, варіативність, виразність, емоційність, логічність, літературність, доречність в поєднанні з неverbальними засобами мовлення [9, с. 18–45].

Доволі важливою рисою психотерапевта в процесі інтерпретації автобіографічного дискурсу О.В. Варфоломеева вважає наявність навичок герменевтичного аналізу, що можуть допомогти в досягненні такого рідкого явища, як інтерпретаційне акме [3, с. 102–126].

До переліку психологічних параметрів, якими повинен володіти практичний психолог, В.В. Андрієвська додає всього одну рису, проте, на її думку, саме вона може стати наріжним каменем психотерапевтичного процесу і суттєво впливати на мовленнєву ситуацію і обумовлювати її логічний перебіг та доцільність висловленого. Ця риса – контекстність [1, с. 30]. На наш погляд, спрямовувати думку залежно від перебігу наративу та характерних його особливостей – це вміння надати глибинному інтерв'ю динамізму та невимушеності. Крім того, це особливість, що дає змогу зазірнути в найвузжці закутки його свідомості.

Одним із основних, або й основним принципом психотерапевта в роботі з автобіографічним дискурсом можна вважати принцип, сформульований Г.В. Куценко стосовно про-

цесу відтворення людиною власного минулого: «Це неминуче повторне переживання того, що відбулося» [4, с. 124]. Тому в цьому процесі можна очікувати повторного виникнення емоційної напруги, хоча й в зменшеному діапазоні, що аж ніяк не поменшує потребу в пильності та правильному тлумаченні емоційних відтінків процесу. Після цього стає можливим виділення центральної одиниці або й складової частини тексту-основи біографічного дискурсу. Ось як формулює його С.Д. Максименко: «Аналіз внутрішнього світу має поставити на чільне місце переживання, яке виступає центральним компонентом того, що ми називаємо внутрішнім досвідом особистості» [5, с. 8]. Отже, слід підкреслити, що переживання, як реакція організму на емоцію, зумовлене певною подією чи перебігом подій екстернального чи інтернального характеру. Проте підлягає осмисленню та контекстності, мабуть, не саме переживання, а їх поєднання, що може бути розцінене як певна логічна побудова.

Ураховуючи позицію прибічників ситуативного підходу в процесі інтерпретації дискурсу, які вважають, що текст потрібно розглядати як результат певного висловлювання зі значущими частинами комунікації, робимо висновок про ситуацію, відображену в ньому. На ґрунті цього матеріалу інтерпретатор тексту може складати певні уявлення про його авторів та робити висновок щодо конкретної ситуації, щодо людини, яка потрапила в таку ситуацію, і можливості на основі тексту вивчити особистісні риси та параметри автора. Також розуміння автора дискурсу дає можливість, враховуючи його особистісні риси, дати оцінку ситуації, в яку він потрапив і яка певним чином відображена в тексті [10, с. 56–110]. В дискурсі може бути відображена не одна ситуація, а цілий змістовий ряд, можуть бути проаналізовані не лише особливості зв'язку між ними, а й принципи та закономірності переходу однієї значущої частини в іншу, і таким чином утворюється зовсім інша метода його розуміння.

Доцільно вказати, що тексти глибинного інтерв'ю слід розцінити не лише як автобіографічні, а й – наративного характеру, як зауважує Н.В. Чепелева, наратив – це різновид дискурсу [12, с. 15–24]. Слід зазначити, що такі тексти важкі для глибинного розуміння й потребують спеціальних навичок для їх інтерпретації,

зокрема, потрібно, щоб психолог володів такими можливостями й уміннями, як:

1) уміння отримувати інформацію про людину на основі тексту;

2) уміння розрізняти когнітивні та афективні складові виступу;

3) уміння бачити в дискурсі суб'єкта об'єктивацію його ментальних моделей, за текстом відтворювати образ світу клієнта чи досліджуваного;

4) уміння співвідносити структуру повідомлення та її порушення з глибинними психологічними процесами і станами людини;

5) уміння за об'єктивним значенням слова розпізнавати індивідуальний сенс, що вкладається в нього людиною [1, с. 18].

М.В. Савчин стверджує, що «наративи можна порівняти з гермами, що стояли вздовж доріг і вказували шлях древнім грекам (в нашому сучасному метро такі знаки теж відіграють величезну роль, особливо для тих, хто нечасто там буває). Наративні описи різних ситуацій є внутрішньо властивими суб'єкту (наратору) способами впорядкування їх досвіду, надання йому сенсу, отримання знання, яке структурує його сприйняття і розуміння світу й себе у світі» [8, с. 74]. Можна розвинути цю думку й цілком виправдано допустити, що в наративі оповідач знаходить новий світ і абсолютно свіжі патерни власної поведінки, що постають в процесі нарації. Особистість переживає щось подібне до другого народження й перед нею постає нова дійсність, хоча вона деякою мірою має ознаки гіперреальності.

Таким чином, заслуговує на особливу увагу проблема відчуття психологом-практиком коректності біографічного наративу. Зрозуміло, що пам'ять кожної людини зберігає тенденцію витіснити все неприємне і доволі часто, якщо не завжди – прикрашати, інакше кажучи, міфологізувати минуле, настільки це дозволяє контекст дискурсу та етичні особливості викладача. За багатьма ознаками, маючи відчуття мови та мовлення, проводячи змістові співставлення, точно сприймаючи інтонаційний малюнок, досвідчений модератор може відчувати місця спотворення, умовчування, прикрашання інформації.

Глибинне інтерв'ю (гайд, приблизний):

1. **Модератор:** Розкажіть про ваших батьків і про своє дитинство.

До цього питання можуть додаватися допоміжні, типу: «Де працювали ваші батьки?», «Чи відчували ви батьківську любов?», залежно від контексту.

2. **Модератор:** Розкажіть про ситуації з вашого дитинства, які вам найбільше запам'яталися.

3. **Модератор:** Скільки дітей було в вашій сім'ї? Розкажіть про братів та сестер? Хто був лідером серед дітей?

4. **Модератор:** Що би ви могли сказати про своє навчання в школі? Як до вас ставилися ваші ровесники? Які ситуації вам найбільше запам'яталися?

5. **Модератор:** Що б ви могли розповісти про своє навчання, про студентські роки? Чи були в цей період такі ситуації, в яких найбільш повно проявився ваш характер?

6. **Модератор:** Якщо ви служили в армії, то що вам найбільше (які ситуації) запам'яталося з тих років? Як виявився ваш характер?

7. **Модератор:** Що би ви могли б цікавого розказати про роки вашої роботи? Чим супроводжувалися вони? Чи важко вам було? Чи боролися ви з опонентами, чи завжди могли відстояти свою думку?

8. **Модератор:** Чи була у вас сім'я? Як проходило ваше сімейне життя? Чи були в ньому яскраві ситуації? Чим вони характеризувались? Чи не переживали ви кризових моментів у сімейному житті? (Це питання задається лише в тому випадку, якщо респондент відповідає охоче і щиро).

9. **Модератор:** Чи були в вашому житті ситуації, якими ви б могли пишатися?

10. **Модератор:** Чи були випадки, за які вам соромно?

11. **Модератор:** Чи були випадки протистояння?

13. **Модератор:** В суперечці чи дискусії ви можете відстояти свою думку? Чи можете ви переконувати інших людей?

14. **Модератор:** Чи звикли ви доводити почату справу до кінця?

15. **Модератор:** Як би ви оцінювали самі себе, яке б слово ви вжили?

Використовуючи такі положення, за цією схемою було опитано 20 вже відомих респондентів-аутсайдерів, які вже зараз гостро переживають час війни і намагаються чимось бути корисними для суспільства. Отримано такі відповіді: на перше питання діагностики спрямованості на постстре-

сове відновлення бал 5 поставили 12 чол., на друге бал 5 – 13 чол., на третє бал 4 – 10 чол., на четверте – 4 – 18 чол., на п'яте – 4 – 18 чол.

В опитувальнику сенсу життя маємо такі відповіді: 1) 6 – 16 респондентів; 2) 6 – 18; 3) 6 – 18; 4) 6 – 18 5) 6 – 17; 6) 6 – 15; 7) 6 – 18; 8) 6 – 15; 9) 1 – 20; 10) 6 – 20;

Висновки.

1. Людина є істота соціальна, й на неї мають великий вплив події, що відбуваються в навколишньому соціумі, від якого вона великою мірою залежна.

2. Людина з аутсайдерською свідомістю має меншу можливість сприйняття навколишніх подій, оскільки знаходиться в певній самоізоляції від соціуму.

3. В часи активізації суспільства зростає цікавість аутсайдера до суспільної проблема-

тики, підвищується інтерес до новин, оскільки від цього залежить особистісна безпека.

4. Зростає кількість соціальних контактів, що спонукають до дії, змушують зайняти активну громадську позицію.

5. Активізації суспільної позиції вимагає сама держава, що потребує захисту й самопожертви. Багато людей віддають свої життя за неї, і це також змушує повернутися лицем до проблематики сучасності.

6. Людина з аутсайдерською свідомістю бачить, що зараз не час бути поза суспільством, в момент коли країна спонукає до активних дій, тому що визріла подібна проблематика, тому що країна потребує допомоги кожної людини.

7. Аутсайдер приходить до висновку, що не може бути пасивним споглядачем, адже він потрібен державі, й держава потребує його допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвська В.В. Мова і мовлення в просторі наукової і практичної діяльності психологів : монографія / за ред. В.В. Андрієвської. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 140 с.
2. Бондаренко А.Ф. Социальная психотерапия личности (психосемантический подход). Киев : КГИПИИЯ, 1991. 189 с.
3. Варфоломеева О.В. Профессиональное становление психолога-психотерапевта : монография. Киев : КП «Информационно-аналитическоеагенство», 2008. 428 с.
4. Куценко Г.В. Психологічні особливості становлення ментальних структур особистості в освітньому просторі. *Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі : монографія ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України* Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2008. С. 50–69.
5. Максименко С.Д. Генетичні аспекти дослідження внутрішнього світу особистості. *Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. академіка С.Д. Максименка. Київ : Міленіум, 2006. Вип. 25. С. 5–22.
6. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации. Москва : Эксмо, 2005. 960 с.
7. Савчин М. Духовна парадигма психології : монографія. Київ : Академвидав, 2013. 252 с.
8. Савчин М. Здатності особистості : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 288 с.
9. Семиченко В.А. Психология речи. Київ : Магістр, 1998. 112 с.
10. Тикер С. Методы анализа текста и дискурса. Харьков : Гуманитарный центр, 2009. 356 с.
11. Шевченко Н.Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки : монографія. Київ : Міленіум, 2005. 298 с.
12. Чепелева Н.В. Розуміння та інтерпретація особистого досвіду в контексті психологічної герменевтики. *Актуальні проблеми сучасної української психології : наук. зап. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. академіка С.Д. Максименка. Київ : Нора-Друк, 2003. Вип. 23. С. 15–24.

REFERENCES:

1. Andrijevsjka V.V. Mova i movlennja v prostori naukovoji i praktychnoji dijalnosti psykhologhiv: monoghrafija / za red. V.V. Andrijevsjkoji. – Kirovograd: Imeks-LTD, 2013, – 140 s.
2. Bondarenko A.F. Socyalnaja psykhoterapyja lychnosty (psykhosemantycheskij podkhod) / A.F. Bondarenko. – K.: KGhYPYYJa, 1991. – 189 s.
3. Varfolomejeva O. V. Professyonaljnoe stanovlenye psykhologha-psykhoterapevta: monoghrafyja / O.V. Varfolomeeva. – K.: KP «Ynformacyonno-analytycheskoeaghenstvo», 2008. – 428 s.
4. Kucenko Gh.V. Psykhologhichni osoblyvosti stanovlennja mentalnykh struktur osobystosti v osvitnjomu prostori / Gh.V. Kuljchycjka // Psykhologho-pedaghoghichni umovy rozvytku osobystisnoji aktyvnosti v osvitnjomu prostori: monoghrafija / S.D. Maksymenko [ta in.]; In-t psykhologhiji im. Gh.S.Kostjuka NAPN Ukrajiny.– K.: DP «Informacijno-analitchne aghenstvo», 2008. – S. 50-69.

5. Maksymenko S.D. Ghenetychni aspekty doslidzhennja vnutrishnjogho svitu osobystosti / S.D. Maksymenko // Nauk. zap. In-tu psykholohiji im. Gh.S. Kostjuka APN Ukrainy / za red. akademika S.D. Maksymenka. – K.: Milenium, 2006. – Vyp. 25. – S. 5-22.
6. Malkyna-Pykh Y. Gh. Ekstremal'nye situacyi. – M.: Eksmo, 2005. – 960 s.
7. Savchyn M. Dukhovna paradyghma psykholohiji : monohrafija / Myroslav Savchyn. – K.: Akademvydav, 2013. – 252 s.
8. Savchyn M. Zdatnosti osobystosti: monohrafija / Myroslav Savchyn. – K.: VC «Akademija», 2016. – 288 s.
9. Semychenko V.A. Psykholohyja rechy / V.A.Semychenko. – K.: Maghistr, – 1998. – 112 s.
10. Tyker S. Metody analiza teksta y dyskursu / S. Tyker, M. Mej'er, R. Vodak, E. Verter. – Kh.: Ghumanytarnyj centr, 2009. – 356 s.
11. Shevchenko N.F. Stanovlennja profesijnoji svidomosti praktychnykh psykholohiv u procesi fakhovoji pidghotovky: monohrafija / N.F. Shevchenko. – K.: Milenium, 2005. – 298 s.
12. Chepeleva N.V. Rozuminnja ta interpretacija osobystogho dosvidu v konteksti psykholohichnoji ghermenevtyky / N.V.Chepeleva // Aktualjni problemy suchasnoji ukrajinsjkoji psykholohiji : nauk. zap. In-tu psykholohiji im. Gh.S. Kostjuka APN Ukrainy / za red. akademika S.D. Maksymenka. – K.: Nora-Druk, 2003. – Vyp. 23. – S. 15-24.